

Գ. Յ. Մաքըէր Ալեհամիսի ոյս Թիւով երեւան կը հանէ շահեաթ-մէ հայերէն հրճ Առաքրէ և քաջաւած
Գ. Մաքըէր կ ըստ, Հանեւելի Փրեւոսի և Մարթին արքային, թէ այս պատմաթիւնը պարփէնէ Թարմա-
նում է, բայց ասոյ ապացոյ մը չի տար՝ այս հետեաթը կնայ արեւելեան հրճ առազամէդ մ'ըլլաւ, Հայոց
մէտ աւ տարածած և հայ գերթողէ մը իր քմայակի հանեման առջապատճեած, մըսկ զի պարփէնէ Թարմ-
անութիւն մ'ըլլաւ Հաստուակի, զետք է ցոյ առաջ պարփական բառակարը. այդ պարփային, Հետաքրքրական
պիտի ըլլար գործնաւ. առենիշառքիւրիւնները զօր հայերէնի վերանուշը մացոցիք է պարփական բառորդին
մէտ, որովհեան այս գործիւնը, համեմ մէու մը իր ինձարաւուն, և առաջ առաջեալ առջալապատճեած, հայու և
առջափառ թարգմանութիւն մ'ըլլաւ և այս ինչ եթէ թարգմանութիւն մը եւ

ՊԱՏՍՈՒԹՅՈՒՆ ԾԱՐԱԿԱՆ ԱՎԱՐԱԿԱՆ ՀՐԱՄԱՆԻ ԱՎԱՐԱԿԱՆ

ՀՐԱՄԱՆԻ ԱՎԱՐԱԿԱՆ

ՖՐԵՇԵՐԻ ՄԱԿԱՐ

HISTOIRE DE PHARMANI ASMAN

PUBLIÉ

FRÉDÉRIC MACLER

Le roman de Pharmani Asman, dont nous donnons ici le texte arménien accompagné d'une traduction française est en réalité la version arménienne d'un original persan.

D'après Evariste Prud'homme, l'arménien aurait été édité en 1724 à Constantinople; c'est du moins ce qui semble résulter de sa courte notice concernant ce manuscrit et renfermée dans son essai de catalogue manuscrit des manuscrits arméniens de la Bibliothèque Nationale de Paris.

L'abbé Martin reproduit dans son catalogue manuscrit des mêmes manuscrits la notice de Prud'homme. Il ajoute que la traduction arménienne est en vers de onze pieds et en langue vulgaire orientale.

Le texte arménien que nous éditons est contenu dans le ms. arménien, ancien fonds 69, fo 43 v—6, du département des manuscrits de la Bibliothèque Nationale de Paris.

Si nous publions ce texte, c'est d'une part à cause de l'intérêt spécial qu'il présente, et d'autre part parce que nous n'avons pas réussi à découvrir un exemplaire de l'édition de Constantinople, à laquelle Prud'homme fait allusion, plutôt qu'il ne à la cite bibliographiquement parlant.

Ֆարմանի Ասմանի վէպը որուն հայկական
թիւորը կը հրատարակենք այսուղ ֆրանս-
իէն թարգմանութեան մը հայ, պարփիկ թւ-
նազիր մը հայութիւն:

Հ. Պալուն մէջ հրատարակուած է եղեւ. գեթ
այսպէս կը հասկցուի իր այս ձեռագրին վե-
րաբերաւ կարծ ձեռօթպարութեան որ կը
գտնուի Փարփիկ Աղզային Գրադարանին հա-
յերէն ձեռագրիներու իր ձեռագրի ցացակին
մէջ:

Մարթէն արբաննոյն ձեռագրիներու իր ձեռ-
ագրի ցուցակին մէջ կը ցիւէ Փրիւուութիւնը-
ծիւն, և կ'աւելին թէ հայերէն Թարգմա-
նութիւնը արեւելեան աշխարհիկ ինուուուն է եւ
մետասանուայ ոտանա որով:

Հայերէն բնագրին զոր կը հրատարակենք, նաև իր
կը զնուուի Փարփիկ Աղզային Մատենադարանի
ձեռագրիներու բաժնուն թիւ 69 (A. F.) Հայե-
րէն ձեռագրին մէջ (էջ 43—76):

Այս զոր թիւնը կը հրատարակենք, նաև իր
ներկայացնեած մասնաւոր շահեկանութեան
համար, և երկրորդ առաջնորդ շատուղիցանց
զանեւ օրինակ մը պալսական պալսարութեանէն
որուն մատենախօսական լեզուով խօսեալ
Փրիւում աւելի կ'ակնարկէ քան կը միշտ
զայն:

**Զամունիքին Զարմանազան թագաւորին ի հին
ճանանակ էնալ 1) որ և թագաւոր Աստրե-
սակեանց աշխանիքն. և յաղաս ինչիր լինելոյ
զաւախ. և գեներանեւ ուղոյ իւրոյ ուրոյ ա-
նուն կոչի Ֆարմանի Ասման. և պամունիքին
այս յաղաս վարուց և զորոնց և մաս անձ
իւրոյ.**

**Նզեւ մած թագաւոր մի Աստրեսան,
Անանանց թագաւորին կոչ է Զարմանազակը և
Անջոյ շատ ժաղանքաց հուց և բրանին.
Ուժիք անթիւ հնանել աստ և պանդաւան։
Ոչ զը թագաւոր ուն չէք հնապանցիւն նա։
Ոչ իւր թագաւորին նրմա այլ օրինակ փայտ
Ուժեր անմիւ ակունք մայ և խաղինայ 3).
Զէր սըսիկ թագաւոր եւ ոչ մած արքայ։**

**Իւր կայր հանց գեղկոթի ընտիք թագուհի։
Արար էք ողումած երկիւ զոյլ ի լի։
Ոչ ամիւ ոչ մարդարափ արձնեանց ոչ ասկե և
Զունւր սիրո փափկութեան ոչ սէր աշարեի։
Զիկայր թագաւորին մասանց ոչ որդի։
Ոչ եղայր ի նմիւ այն դրաք պարին
Անցեաւ էր ժամանակն իւր գարսուն տարի,
Եւ չը զաւակ տանեաւ իւր պըտուշ բարի։**

**Ինչոյ ի յաթորին զօրըն կայր ի լաց։
Ազգի քախներ բարաց տեղան ուս Աստուան։
Բայց ու ողումած իւր եւ անուր աղքանաց։
Ունի ինչը զոյլ իւր զոյլանց պըտուշ։
Անէ իւր իւր նմիւն զատ բաներ ողուզ։
Ինէ թինչ ծան կայ տրիկած զարդարին նաղենի։
Եւ թինչ ուրոյ կայ զալար երեւն պըտուշ։
Եւ մէն ծառ չորացայ թագաւոր թափիւն։**

**Հունիւն կոյ ի յաղասն, ծընունիւ յանուն. մը ։
Ենիւրան ենիւրան առանց ի սպանեան. և ։
Զթառնան երեւն զոմեան(3) անթիւ երան ։
Դասանան եւ յիւ հայիմ կեանքը կարու է։**

**Ոչ ոչ կայ ինձ ժորանց թանիւ ու թափիւրի։
Ոչ ոչ ինձ մընիւթիւ իւը նութիւն սրդիւ ։
Եւ ինձ ենիւն անթեաւ զարի ապմանակիւն։
Անթիւն իւմականա և յատընվորին։**

**4) Սպան(2) աւ(2) Ձեռապին մէջ յանաւասուս։
3) Ձեռապրին մէջ յորինաց ։—4) Ձեռապին մէջ յորինաց ։—5) Ձեռապին մէջ յաւուրի։**

(Fo. 49 v°). Histoire du roi Zarmanazan, qui a vécu dans les temps anciens et qui était roi du pays d'Assyrie. Comment il chercha à avoir un enfant, et comment il eut un fils, qui s'appela la Pharmani Asman. Et cette histoire traite de sa vie, de ses actes et de sa mort.

Il y avait un grand roi, en Assyrie; son nom était Zarmanazan. Son pouvoir s'étendait sur plusieurs villes; il avait d'inénarrables traveaux, braves et atterrissages;

Il n'obéissait à aucun roid; son trône n'avait nulla part son pareil. Il possédait beaucoup de pierres précieuses (fo. 44), des richesses et des trésors. Il n'y eut jamais un grand roi comme lui.

Il avait une femme très belle et d'honneur. Elle était juste, charitable et remplie de crainte. Elle ne se paraît ni de pierres, ni de perles, ni d'or; elle n'avait pas le cœur porté au luxe, ni aucun amour pour le mond! ԱՎԱՌԻՑ

Le roi n'avait pour héritiers ni un fils, ni un frère du même père, ni un neveu; il avait dépassé la soixantaine, sans avoir porté un fruit, sans avoir eu d'enfant.

Il descendait de son trône et pleurait toute la journée. Il adressait plusieurs fois des prières à Dieu; il distribuait des aumônes, et des dons aux pauvres, et demandait un fils pour lui, succède.

Il se dit à lui-même beaucoup de choses en pleurant. Tout arbre, plantait sa paré de fleurs; toute plante verte parait couverte de fruits. Moi seul, roi sur le trône, je fus pareil à un arbre desséché!

Je considère les fauves: ils prospèrent et croisent; je vois les bêtes, (fo 44 v°); elles se multiplient; je regarde les oiseaux du ciel; ils sont nombreux; immobiles; je retompe, et je me demande ma vie est vaine au matheum.

Je n'ai personne comme héritier de ma couronne et de mon trône; personne qui console et réconforte mon coeur; je suis vieux et j'ai passé la moitié de ma vie; 150 jours, sauté complètement ce monde! ԱՎԱՌԻՑ

Դայ ասեղուղեհ զիմեականին յայշառնին ։ Եւ կոյէ զեն բազարնեւ յայզու միկինից երազին զոր տեսալ եւ, եւ զիմեայ ասեղուն եւ զանզաւակութինն։

Եղեւ յանկարժակի դիտումըն ։) յայտնի, Ասմալ եւ աստղագէտ երկնային զրնափ ։ Գիտէր զատակզ երկնից թէ չար թէ բարի, Ցուցնէր ամէն մարդոյ զիւր կեանքըն յայտնի ։

Համցաւ ելաւ աշխարհ գասն բառամէին ։ Եկեւր զզնա զովեցին մհծ թագաւորին ։ Թէ այր մի աստղագէտ երկնային զընափն, Յայտնէ նա ըզմարդուն ըզմարն ու զրարին ։

Լըսեց զայն թաշաւորն ու ուրախացաւ, Արքէր թէզ եւ կոչէ որ մօտ առ ինք զայ Միթէ մեկնէ զերազն եւ յայտնէ նորա, Կամ թէ որդենութեան ճարակ զիսինայ ։)

Եկեալ առ թագաւորն աստղագէտն այն, Երիքի պատեալ եւ ծունը իջեալ առ արքայն, Խորին թէ զի՞նչ կամի իսուի առ ինք բան ։ Նա հրամայեաց նըստել դէմ իւր յանդիման ։

Հրաման տայ թագաւոր նըստի յաթոռով, Բերեն իւր կերակուր քաղցրահամ շաքրով ։ Գինի անուշ նորա ըմպէին սիրով ։ Ակա կամկար յառաջ զայր հարցանելով ։

Ասէ՝ Ո՞ւստից ես դու կամ ո՞ր աշխարհէ ։ Ասաց թէ՝ Ի՞մ աշխարհն եգիպտոս է ։ Ասաց թէ՝ Ո՞ր ազգէ կամ անունդ ի՞նչ է ։ Ասաց Երրայեցոց անուննէ ։) Մուսէ ։

Ասաց թէ՝ Ի՞նչ արուեան զիսես կամ ի՞նչ բան Ասաց՝ Եմ աստղագէտ եւ բրդչչական ։ Ասէ՝ Ո՞ւնց ճանաչես աստղաց յըրջան ։ Ասաց թէ՝ Ճանաչեմ զերթ զիմ ազգական ։

Ասաց թէ՝ Բրծիկ ես, զու արա՛ ։) Ինչ զեզ ։ Ասաց՝ Ի՞նչ բաւ ունիս, յիսնէ կուռզն գեղ ։ Ասէ՝ Երազն տեսեր եմ մհծ եւ անեղ ։ Ասաց՝ Նո հարցանեմ երկնային ։) աստեղ ։

Arrivée du savant astrologue dans ce pays; comment le roi le manda et comment il expliqua le songe que le roi avait vu; comment il observa les étoiles au sujet de son manque d'enfants.

Tout à coup apparut un savant fameux, géomant et astrologue de la sphère céleste; il connaissait les étoiles du ciel, les mauvaises comme les bonnes; il dévoilait à chacun sa destinée.

La réputation du géomant se répandit dans le monde entier. On vint en faire l'éloge au grand roi: Un astrologue révèle à chacun son mal et son bien.

Le roi l'apprit (fo. 45) et se réjouit. Il envoie aussitôt le chercher et l'amener chez lui. Il pourra peut-être expliquer son songe, ou bien il trouverait le moyen de lui faire naître un fils.

L'astrologue vint auprès du roi, s'agenouilla et bâsa la terre; il pensait à ce que le roi lui dirait; celui-ci lui ordonna de s'asseoir en face de lui.

Le roi lui donne l'ordre de s'asseoir sur un siège; on lui apporta des mets sacrés; il buvait avec délices du vin doux; puis [le roi] s'avancait et lui demandait:

—D'où es-tu? disait-il, ou de quel pays?

—Mon pays, dit-il, c'est l'Egypte. — De quelle nation, dit-il? Et quel est ton nom? — Je suis hébreu, dit-il, et mon nom est Moïse.

—Quel art ou quelle chose connais-tu, dit-il?

—Je suis astrologue, dit-il, et médecin. — Comment, dit-il, connais-tu le cycle des étoiles? — Je les connais, dit-il, comme s'ils étaient mes parents. (fo. 45^v). — Tu es médecin, dit-il; fais-moi un remède! — Quelle maladie as-tu, dit-il, puisque tu me demandes un remède? — Il dit: J'ai vu un rêve grand et terrible. — Je vais interroger, dit-il, les étoiles du ciel.

1) Զեսապրին մէջ՝ աշխարհն ։—2) զիտուն մի՞ն ։
3) Զեսապրին մէջ՝ ճարակիթանայ ։—4) Զեսու-
զրին մէջ յանունն ։—5) Զեսապրին մէջ՝ արած ։
6) Զես. մէջ՝ յերալ ։—7) Զես. մէջ՝ յերկնային ։

Ասէ Մաք մի տեսի խիստ բարձր աւաւոր:
ճիւզեր աներ յոլով(1) միծ եւ զօրաւոր
Հայր եւ ի ծառին թէ էր պրաղաւոր
Սեկայր ըսկի պրաւուզ, բայց ինքնէր փայտ չոր:

Եղիր յանկարձակի, շարժիւն ի ծառին.
Ամէկն հաւառ փրային կանանց եւ ծառէն.
Պրատուղ մ' երիւեցադ ի ծայրին ծառին.
Բայց զի՞ պայծառ գունով, նըմանեալ վարզին:

Երիր զիմաստաթեան փիրն եւ երաց նա,
Որ զինչ ճարտարիւթեան արուեասի հոն կայ(2)
Խնորեաց յուտ եւ եղիս տաց թէ՝ Արքայ:
Քեզ միծ եւ աւելեաց(3) բան, բա որ առ իս կայ:

Այս մանի սր աւաւոր գու եռ, Թա՛ զաւոր:
Պրայտ անզաւած եւ գուն այս էր ծառ չոր.
Պրատուղ սր տերեւէր անկասկած ապւոր,
Զաւակ քնզի ննանի լինի թագաւոր:

Բանայ(4) զգիրըն, տեսնու զը ընոււ զին մանկան
Եւ զաւուն իւր տեսանէն, զինուր կը. Ըզէրաման
Եւ զաւուն իւր զբաննէ եւ զեմ երիւնշան.
Չատուն զայն արքային միծ աւելեաց բան:

Ամէ՛ Մնունըըն շամինէ արեգական,
Ցորժան մնոյն մըտանէն մամանակ դարման:
Էլինայ քեզի զաւակ պեզու աննըման,
Յայտնի սիծ թագուոր պատերպուական:

Եւ իւր աստին հարիքըն Մուշթարին է.
Որ միծ փառաց արուն եւ նըշանակ է,
Անոյ Զօնքարին սիրու այլ նոն իրենն, է.
Բայտ չառ սիրու շահի ի յատար բազի:

Իր եերն ուկիստեւ եւ մազն է գեղձան.
Եւ ծինն ի մէջ սրտին էր ասաւանըման:
Այն է իւր մեծութեան եւ փառաց նըշան.
Բայց չառ պանդիսութիւն ի յատար թեան:

Էնրկաւ թագուորին պարզւեւ մնագին:
Ըզիսու արքայական նըլոց հագութիւն.
Օրեւս ինչըս բացուցիւ ակունք անդին.
Անաց առ ինըն կինալ ով զինանկասին:

(Եարունակելի)

1) Զեսազրին մէջ՝ ոլով: — 2) Զեսազրին մէջ՝
ի հաւան կայ: — 3) Զեսազրին մէջ՝ աւելեաց:
— 4) Զեսազրին մէջ՝ բան:

J'ai vu, dit-il, un arbre très haut et formidable, ayant des branches nombreuses, grandes et puissantes. Je regardai si l'arbre portait des fruits. Il n'avait aucun fruit; rien que du bois sec.

Soudain, un mouvement se fit dans l'arbre; feuilles et fleurs tombent toutes à la fois; un fruit parut au sommet de l'arbre, mais d'une couleur radieuse, pareille à la rose.

[L'astrologue] apporta le livre de la sagesse et l'ouvrit; [le livre] contenait tout ce qu'il y a d'art habile; il chercha bien vite et trouva; il dit: O roi! J'ai de grandes et bonnes nouvelles à t'annoncer.

Cet arbre formidable, c'est toi, ô roi. Tu es sans enfants; c'est pourquoi cet arbre était sec. Le fruit qui parut incontestablement beau, c'est un fils qui te naîtra (fo. 46) et qui sera roi.

Il ouvre le livre et voit la naissance de l'enfant. Il voit son étoile, son pouvoir et sa puissance. Et il découvre son étoile et l'heure de sa naissance. Il fait connaître au roi cette grande et bonne nouvelle.

Il dit: Au moment où le soleil naît, en entrant dans le Bélier, au temps du printemps, il te naîtra un fils, d'une beauté incomparable, roi fameux et grand guerrier.

Son étoile a pour voisin Jupiter, qui est l'embème et le dispensateur des grandeurs; puis, le cœur de Vénus est avec lui; toute personne de nation étrangère le fera beaucoup souffrir d'amour.

Il a des cheveux parsemés à l'or, et des poils blonds; le grain (de beauté) au milieu de sa poitrine était semblable à une étoile. C'était là le signe de sa grandeur et de sa gloire; mais il errera longtemps en pays étrangers.

Le roi lui apporta des présents de grand prix; il le fit habiller de vêtements royaux (fo. 46vo); il lui donna beaucoup de biens et des pierres précieuses et dit à ce savant de rester près de lui.

(A suivre)